

Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieu'cu "Düşünümsellik": Otobiyografiler Bizi Niçin Rahatsız Etmez?

*Bourdieu'cu "Reflexivity"
Against the Monotonous Submissiveness of the Biography:
Why Autobiographies Don't Disturb Us?*

Büşra Nur Topal

Araştırma Görevlisi
Samsun Üniversitesi
İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-3155-9670
busranur.topal@samsun.edu.tr

Topal, Büşra Nur. "Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieu'cu "Düşünümsellik": Otobiyografiler Bizi Niçin Rahatsız Etmez?". *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Nisan 2023): 59-70.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7798538>

Geliş tarihi / Received: 03.02.2023 • Kabul tarihi / Accepted: 05.04.2023

Checked by plagiarism software • © Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

Büşra Nur Topal

Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieücü “Düşünümsellik”: Otobiyografiler Bizi Niçin Rahatsız Etmez?

Öz

Biyografinin pratik işlevi üzerinde duran bu makalede biyografi yazımı, epistemik bir faaliyet olarak temellendirilmekte ve bir analiz çabası olarak ele alınmaktadır. Pierre Bourdieu'nün “düşünümsellik” (*réflexivité*) kavramını biyografi literatüründe kullanışlı kılma amacı taşıyan çalışmanın bütününde, özgün olarak üçlü analiz katmanı geliştirilmekte ve böylelikle bir biyografi yorumlama yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Çalışmada, bir araştırma pratiği olan düşünümsellik ile otoanaliz (*self-analysis*) kavramları, biyografi yazım stratejisi bağlamında ele alınmakta, otobiyografi kavramına mesafeli duran Bourdieu'nün otoanaliz kavramını tercih etme nedenleri üzerinde durulmaktadır. Buradan hareketle biyografik yanılısama etrafında tartışma yürütülmektedir. Mikro anlatıların önem kazandığı günümüzde biyografik metinler, yaşam öyküsünün kayda geçirilmesinin ötesinde toplumsal birçok işleve sahiptir ve böylelikle sosyologların araştırma evrenine yerleşmektedir. Bu doğrultuda makalede, yazarları tarafından biçimlendirilmiş metinler olan biyografilerin işlev ve yaptırımları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Biyografi, otoanaliz, düşünümsellik, biyografik yanılısama, Pierre Bourdieu

Abstract

This article focuses on the practical function of biography, which is based on an epistemic activity and treated as an analysis effort. Overall, this study aims to apply Pierre Bourdieu's concept of “reflexivity” to biography literature, which is achieved through a triple analysis layer that results in the development of a new approach to interpreting biographies. This study discusses the concepts of reflexivity and autoanalysis, both research practices, in the context of strategies for writing biographies, and it emphasizes why Bourdieu, who is distant from the concept of autobiography, prefers the concept of autoanalysis. From this point of view, there is a discussion around biographical illusion. Today, when micro-narratives are gaining importance, biographical texts have many social functions beyond recording life stories, and as a result they have become important research topics for sociologists. In this light, this article focuses on the functions and sanctions of biographies, which are texts shaped by their authors.

Keywords

Biography, self-analysis, reflexivity, biographical illusion, Pierre Bourdieu

Giriş

*İyi yaşanmış uzun bir hayat alkışlanacak ve sonra, şayet içinde bir giz yoksa, kendi hâline bırakılacak.*¹

Stella Tillyard

Biyografi metnlerinin sosyal bilimlerdeki içselleştirilmiş otoritesine rağmen biyografi yazımını bir pratik olarak sorunsallaştırma yaklaşımının fazlaca gelişmediği görülmektedir. Biyografiler, diğer metinlere nazaran oldukça kısıtlı biçimlerde teorik yorumlamaya uğramakta ve eleştirel değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Geçmişte edebiyat ve tarih alanları bünyesinde bir tür tasnif problemi doğuran mezkur metinler, disiplinlerarası çalışmaların ivme kazandığı günümüzde, edebî tür veya tarihsel belge mahiyeti taşımanın ötesinde işlevleri açısından değerlendirilebilmelidir. Her ne kadar yazılış amacı bu olmasa da biyografi, insan yaşamı üzerinde yükselmesiyle gündelik, iktisadi ve politik olayları temsil edici niteliktedir. Kültür ve yaşam alışkanlıkları etrafında biçimlendiği görülen bu metinler vasıtasıyla bireyler, toplumsal dünyadaki konumlarını ve bu konumlarda ne tür bir yer işgal ettiklerini yazıya aktarırlar. Böylece biyografi metinleri aracılığıyla bireylerin o güne değin dâhil oldukları, biçim verdikleri ve aynı zamanda kendi eylemlerini de biçimlendiren ilişkiler ağına uğrarız. Biyografiler bireylerin genel eğilimlerini yansıtarak bizlere belirli örüntüler sunar. Bireyler arasındaki ayırım ve kesişim noktaları, bu metinler aracılığıyla görünür olur. Bütün bu toplumsal nitelikleriyle biyografi, sosyologların araştırma evrenine yerleşir.

Bireyi konu edinmesiyle bir vaka tarihi olarak değerlendirilebilecek olan biyografik anlatı, psikanalizle kesişir. “Psikanalizin biyografi olduğu söylenir, nitekim biyografi incelemelerine duyulan ilgi Freudculuğun başlangıcına dayanır.”² Psikanaliz için neredeyse klasikleşmiş bir tabir olan -bireyin yaşam öyküsü- üzerine çalışmak, biyografi-psikanaliz ilişkisinin esas boyutunu yansıtmaktadır. “Hastaların vaka geçmişlerini yeniden inşa edip kaydederken psikanalistlerin yaptıkları her zaman bir biyografi faaliyetidir ve çağdaş biyografi yazarları öznelinin psikik

¹ Stella Tillyard, “Biography and Modernity: Some Thoughts on Origins,” in *Writing Lives Biography and Textuality, Identity and Representation in Early Modern England*, ed. Kevin Sharpe and S. N. Zwicker (Oxford: Oxford University Press, 2008), 30. Çalışmanın yazarı tarafından çevrilen bu ifade özgün metinde şöyle yer alır: “A long life well lived will be applauded and then, if there is no mystery attached to it, left alone.”

² Michel De Certeau, *Tarih ve Psikanaliz*, çev. Ayşegül Sönmezay (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 58.

yaşamını açıklamakla adeta yükümlüdürler.”³ Sosyal atomizm düşüncesine göre toplum, kendi çıkarını düşünen ve kendi yararı ölçüsünce eylemlerini yöneten bireylerden oluştuğu için toplumsal analiz yine bireylerin tek tek ele alınması ile gerçekleşebilir. Ancak toplum, bireylerin toplamından daha fazlasıdır.⁴ Toplum içerisinde hareket eden öznelere olarak bireyler, her ne kadar kendileri yararına amel ediyor olsalar da toplumsal bütünden yalıtılmış değillerdir.

Bir edebî tür olarak otobiyografi metinleri de bireylerin yaşam öykülerinden daha fazla bir şeyi yansıtır. Modern otobiyografide birey, atomize⁵ olmuş hâlde karşımıza çıkarır. Anlatı yoluyla benlik sunumunun öne çıkmasıyla birey, kendi kendini analiz etme imkânını yitirmiştir. Böylece otobiyografide yazar, iç dinamikleri analiz etmeyi ihmal eder ve bu yansıtma çabası okura düşer. Okuduğumuz yalnızca, içerisinde biricik eyleyen olarak hareket ettiğini düşündüğümüz bireyin dünyası değildir. Bireyin kendini tecrit edemediği toplumsal evrendeki bir yığın sosyal ilkedir. Dolayısıyla mikro birim olan bireylerin yaşamları, ilişki ağlarıyla örülü makro ölçekli evren içerisinde, yapısal unsurlarla şekillenir ve biyografilerin bizlere söyleyeceği mezkur yapısal unsurların analizi ile anlam bulacaktır.

Mikro anlatıların önem kazandığı günümüzde biyografik metinlerin, tarihin sınırlarına taşınarak birlikte psiko-analizle kesiştiğini belirttik. Bununla birlikte ikinci bir düzey olarak sosyolojik analize kapı araladığını işaret ettik. Biyografilerin muhtevasındaki bir diğer analiz katmanı ise sosyolojik analiz üzerinde yükselir. Nesneleştirerek çözümlemeyi içeren otoanaliz (*self-analysis*), ikincil düzey analiz ile birlikte gerçekleşebilecek olan bir anlama pratiğidir. Böylece biyografiler üçlü bir katmanda işlev görürler. Bu üçlü analizle biyografiler, geleneksel ve modern yaşam biçimlerine yönelen sosyoloji çalışmalarını zengin kılmaktadır. Örneğin Rönesans dönemindeki bir biyografi, Güneş'teki lekelerin ilk fark edildiği dönemin sosyal ve siyasal atmosferiyle ilgili bir tartışmayı yansıtabilir. Galileo'nun yargılanması karşısında sıradan bir kişinin tutumunu gösterebileceği gibi bütün bunlara değinmeyip bireyin gündelik dünyanın sıradan olaylarını algılayış biçimi üzerinden benzer konuda ipuçları sunabilir veya Jakobin İngiltere'deki saray mensuplarının biyografileri bize bugünkü anlamıyla doğrudan benlik sunumu sağlamaz. Çünkü bu metinler aracılığıyla saraya mensubiyeti olan saygın kişinin bireysel yaşam öyküsünü değil; o dönemin ruhunu, Avrupa barok kültürünü ve daha birçok kurumsallaşmış özellikleri okuma imkânı sunar. Her iki durumda da okur, bir analiz çabası içerisinde ve her iki durumda da biyografi vasıtasıyla yazarın sosyo-politik olaylar karşısında nasıl bir yorum geliştirdiğine ulaşabiliriz.

Otobiyografiler bizi neden rahatsız etmez? Kişilerin yaşam öykülerini bir bütünlük içerisinde sunan otobiyografiler, eleştirel bakışları üzerine çekmeyecek derecede uysal metinlerdir. Sosyoloji

³ Barbara Caine, *Biyografi ve Tarih*, çev. Müge Sözen (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 122.

⁴ Emile Durkheim'in ileri sürdüğü ve birey yerine toplumu bir yapı olarak gösteren bu yaklaşım, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda temellendirilir.

⁵ İnsanların çıkar odaklı davrandıklarını ileri süren Thomas Hobbes'un görüşlerini yansıtan sosyal atomizme göre bireyler, toplumsal yapı içerisinde en küçük ve parçalanamaz birimlere tekabül ederler.

Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieücü “Düşünümsellik”

yapma pratiğini bir “dövüş sporu” olarak tanımlayan Pierre Bourdieu, sosyologların iş tutma biçiminin, düzen içerisindeki kaos ve çatışmayı görebilmeyi içerdiğini ileri sürer ve yatkınlıkları biçimlendiren arka planın üzerine gitme teyakkuzunu öne çıkarır. Ona göre sosyoloji bilimi, gizlenen şeyin perdesini kaldırır ve bu hâliyle -rahatsız eden at sineği- rolünü üstlenir. Buradan hareketle denilebilir ki otobiyografinin monoton uysallığına karşı sosyolog, sürekliliğini yitirmeyen bir uyanıklık içerisinde metinde keşmekeş arar. Bourdieu’nün değerlendirmesi, günümüzde benlik vurgusunun öne çıkmasıyla kışkırtıcılığı törpülenen otobiyografi metinleri etrafında düşünüldüğünde anlamlı bir tartışma konusu belirir: Herhangi bir gönderme içermiyor ve bu yönüyle eleştirel bir üretkenlik oluşturmuyor ise otobiyografilerin bireylerin kimliklerini vitrine çıkarmanın ötesinde başka ne tür işlevleri vardır?

Yukarıdaki soru etrafında otobiyografinin pratik işlevi üzerinde duran bu makalede biyografi yazımı, epistemik bir faaliyet olarak temellendirilmekte ve bir analiz çabası olarak ele alınmaktadır. Bourdieu’nün ortaya koyduğu “düşünümsellik” (*réflexivité*) kavramını biyografi literatüründe kullanışlı kılmaya amacı taşıyan çalışmanın bütününde, üçlü analiz katmanı geliştirilmekte ve böylelikle bir -biyografi yorumlama yaklaşımı- ortaya konulmaktadır. Bir araştırma pratiği olan düşünümsellik ile otoanaliz kavramlarını biyografi yazım stratejisi bağlamında düşünmeyi teklif eden bu makalede tartışma, üç ayrı bağlamda yürütülmektedir. (I) Çalışmanın ilk alt bölümü “Bourdieu’cü Anlamda Otobiyografi: Otoanaliz ve Düşünümsellik Kavramlarının Temellendirilmesi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kendi biyografisi üzerine düşünmeyi bir araştırma pratiği olarak deneyimleyen Bourdieu’nün biyografi yazımına katkı sunabileceği fikrinden hareketle kavram setindeki “düşünümsellik” (*réflexivité*) üzerinde durulmakta ve niçin otoanaliz kavramına başvurduğu tartışılmaktadır. (II) “Tuzaklar: Oto-Biyografik Yanılsama” başlıklı ikinci alt bölümde ise, Bourdieu’nün otobiyografi kavramına olan mesafeli duruşunun nedeni olan, biyografik yanılsama üzerinde durulmaktadır. (III) Sonraki alt bölümde ise “Biyografilerin İşlev ve Yaptırımları” başlığı altında kültür üretim alanına katkı sunan biyografilerin biçimlendirilmiş metinler olması üzerinde durulmakta ve anlatının nesneleştirilmesinin yolu olarak üçlü analiz düzeyi etrafında tartışma yürütülmektedir.

Bourdieu’cü Anlamda Otobiyografi: Otoanaliz ve Düşünümsellik Kavramlarının Temellendirilmesi

1930 yılında Fransa’nın bir köyünde doğan Pierre Bourdieu, yaşamının önemli bir bölümünü köyünde geçirmiştir. Belirli dönemlerde köyüne geri dönerek bölgeyi analizinin bir parçası kılmıştır. Bu sayede teorik araştırmalarında ortaya koyduğu kavram setiyle biyografisi arasında oldukça sıkı bağlar örmüştür.⁶ 1950’lerin ikinci yarısı, Fransa’nın kolonilerinden geri çekildiği

⁶ Cezayir deneyiminin, onun çalışmalarını büyük ölçüde belirlediğine dair Nazlı Ökten’in “Cezayir Deneyiminin Pierre Bourdieu’nün Sosyolojik Tahayyülüne Etkileri: Bilimsel Bir Habitusun Doğuşu” başlıklı çalışması incelenebilir. Goodman ve Silverstein’in *Bourdieu in Algeria: Colonial Politics*,

çetin bir dönemdir. Bu çatışmalı dönemde Cezayir'e asker olarak görevlendirilen Bourdieu, bu sömürge bölgesindeki toplumsal hayata merak ve ilgi duymaya başlar. Dar gelirli bir aileye mensup olmasına rağmen küresel düzeyde sık atf alan akademisyenlerden olmayı başaran Bourdieu'nün biyografik gelişiminde Cezayir deneyimi, önemli bir yerde durur. Çalışmalarının bir bölümü, askerlik vazifesinden sonra Fransa'ya dönmek yerine Cezayir'de kaldığı dönemde üretilmiştir. 1964-1981 yılları arasında Sosyal Bilimler İleri Araştırmalar Okulunda yönetici pozisyonunda görev alarak kavramlarının kendi yaşam öyküsü üzerindeki anlamına dair bir keşif içerisine girmiştir. Bu keşif kendisine, kendi öyküsünü teorik zeminde gözleme olanağı sunmuş ve kendine dönüşlülük becerisi açısından yetkinlik kazandırmıştır.

Pierre Bourdieu, yabancı bir kabileyi incelerken gözlem konusu edindiği insanlar karşısında kendi düşünce ve davranışlarını da masaya yatırır. Kendi durumunu nesneleştirmeye dair bir farkındalık içeren bu aşamada düşünümsellik (*réflexivité*) kavramına başvurur. "Sıradan ya da akademik ortakduyunun varsayımlarından epistemolojik kopuşun belirleyici bir adımı olarak işlettiği *réflexivité* (düşünümsellik) kavramı"⁷ sosyal bilimlerde önemli bir yer işgal etmektedir. Kavramın göndermeleri, bir kimsenin yaşam öyküsünü ele alan ve onu yazmaya koyulan kişinin tarafgirliklerini de masaya yatırma yönünde anlamlıdır. Böylelikle yazardan kendi konumu, tavrı ve ötekine olan yaklaşımı üzerine düşünmesi beklenir. Bourdieu, biyografi yazımına uyarladığımız bu pratiği, -nesneleştiren çözümleme- olarak tanımlar ve şöyle der: "Nesneleştirmenin öznesinin kendisinin de nesneleştirildiğini her an akılda tutmadan böyle bir nesne üzerinde çalışılmaz: En acımasız biçimde nesneleştiren çözümler, şu olgunun tam anlamıyla bilincinde olarak yazıldı: Bu çözümler, yazar için de geçerlidir."⁸ Bourdieu'nün yazarın sorumluluk alanına yerleştirdiği nesneleştirerek çözümleme üzerinden düşünümsel (*reflexive*) kavramını biyografi çalışmalarında kullanışlı kılmak, yararlı olacaktır.

Düşünümsellik, hem özne olarak davranma hem de özneyi karşısına alarak düşünme eylemlerinin birlikteliğidir. Düşünüm anlamına gelen *reflexion* kelimesinin anlamı ise bir şey üzerine düşünürken beraberinde üzerinde düşünüleni yansıtmadır. Kavramı bir pratik olarak uygulamaya koyduğumuzda, çift yönlü işlediğini görürüz. Düşünümsellik yakından bildiğimiz, aşına olduğumuz dünyayı yabancılaştırır. Ancak bununla birlikte çift yönlü olarak yabancıyı olduğumuz yaşam kültürünü de aşına kılar. Kavram, biyografi yazım stratejileriyle ilgili önemli bir gönderme içermektedir. Otobiyografide kişi, kendi yaşam öyküsünü metne aktarırken kendisini ne ölçüde nesnel yansıtabilmektedir? İkinci bir problem olarak biyografide yazarın yaşam malzemesi karşısındaki duruşu, metni nasıl biçimlendirmektedir? Düşünümsellik pratiği her iki soruya da yanıt vererek yazara, nesneleştirerek çözümleme alışkanlığı kazandırır. Bir biyografi,

Ethnographic Practices, Theoretical Developments In Algeria adlı derleme kitapları da bu bağlamı destekleyici önemli bir kaynak metindir.

⁷ Vefa Saygın Öğütle ve Güney Çeğin, *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin 'Sınıf'la İmtihanı* (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010), 113.

⁸ Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 49.

Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieücü “Düşünümsellik”

hayatı yazıya geçirilen kişinin dünyasını yansıtabilmenin yanı sıra aşına olunan kültürel arka planın zihinlerde ve benlikte nasıl işlediğini gösterebilmelidir. Böylelikle kişinin dış dünyayı nasıl algıladığı resmedilecektir. İkinci bir adım olarak yazar, kendi duyguları ile aşına olduğu yaşam öyküsüne ne ölçüde mesafe koyabildiğini masaya yatırmalıdır. Biyografi metninin tarihe sunduğu katkı, ancak bu ilkeler etrafında zenginleşecektir.

Biyografide düşünümsellik, hem yaşam öyküsünün sahibini hem de öykünün oluşturduğu ve biçimlendirdiği yapısal gerçekliği bir arada almayı gerekli kılar. Biyografi, yazarı bağlayıcı tortulaşmış durumların üzerine gidildiğinde anlamlı olacak, tarihsel süreç içerisinde anlamını koruyacak ve yaptırımını sürdürecektir. Bir biyografi yazım pratiği olarak değerlendirildiğinde düşünümsellik, hem bireyin benlik analizini göstermesi bakımından hem de bireyin konumunu, seçimlerini, yargılarını biçimlendiren toplumsal yapı hakkında fikir sunması açısından önemlidir. Bireylerin yaşamları aktarım konusu edildiğinde, davranışları ve belleği biçimlendiren arka plan bilgisi göz ardı edilebilmektedir. Düşünümsellik sayesinde yazarın yatkınlık ve eğilimleri görünür olur. G. C. Spivak’ın *Madun Konuşabilir mi?* adlı metni, biyografi türünde olmasa da düşünümsellik pratiğini somutlaştırma açısından önemlidir. Bir genç kızın başından geçen örnek olaydan hareketle Spivak, kurumsal bir arka planda, sesi duyulmaz olan madunu konu edinmektedir ancak aynı zamanda, bir yazar olarak kendisiyle de diyaloga girmektedir. Bu durum sayesinde niçin bu konuya eğildiğini sorgulamakta ve maduniyet teorisine kapı aralayan genç kızın hikâyesi karşısında kendi tutum ve davranışlarını masaya yatırmaktadır.

Öznenin kendine dönmesini ve bakışları kendisine yöneltmesini içeren düşünümsellik pratiği, bir anlamda refleksif yoğunlaşmadır. Kişi bulunduğu konumda belirli yaşam alışkanlıkları etrafında birtakım eylemlerde bulunmaktadır ve düşünümsellik, öznenin eylemi nasıl gerçekleştirdiğine dair sorgulama çabasını yansıtmaya bakımdan önemlidir. Bu metot, gözlemcinin kendi konumunu da sorguladığı aralıksız şüpheye dayalıdır. Yazarın, düşünümselliğin radikal şüpheliği sayesinde sağduyu dünyasından kopması şarttır. Çünkü aynı zamanda kendisine sabit fikirler sunan epistemik dünyadan koparak yaşam öyküsünün göstergelerine geçiş yapmak gerekir. Bu çifte kopuş, aşinalık geliştirdiğimiz alışkanlık dünyasının bilgisinden kopmayı temsil eder ve üzerine düşündüğümüzde afalladığımız başka bir evrenin işleyişini kavramakla mümkündür. Ancak tam burada anlatıya konu olan kimlik ile gerçek olayın aktörü arasındaki mesafede bir yanılsamanın (*illusion*) doğduğu görülür. Kişinin aşına olduğu yaşamı anlatıya dökerken devrede olan fikrisabitler, nesnel aktarımda bulunmasının önüne geçebilir ve bu nedenle kişi kendisini nesneleştirmekte zorlanır. Bu durum yaşam yazımının, yazarın inşası olduğu kadar bağımsız bir yanılsama alanı tarafından da belirlendiğini işaret eder.

Tuzaklar: Oto-Biyografik Yanılsama

Bir Otoanaliz İçin Taslak adlı kitabın ilk cümlesinde Bourdieu, “Bu bir otobiyografi değildir,”⁹ der. Ona göre bir aldatmacadan ibaret olan otobiyografi, yerine otoanaliz (*self-analysis*)

⁹ Pierre Bourdieu, *Bir Otoanaliz İçin Taslak*, çev. Murat Erşen (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2012), 5.

kavramının yerleştirilmesiyle temellendirilir. Onun eleştirel biyografi yaklaşımı, psikolojik analizi göz ardı etmez ancak bilinçli bir biçimde dışarıda bırakır. Böylelikle yaşam öyküsünün sahiciliğine, sosyolojinin sınırları içerisinde yer alan irdeleme pratiğiyle yaklaşır. Ona göre ikincil çıkarılara hizmet eden biyografiler ancak oto-sosyoanaliz ile nesnel metinler haline gelebilir. Nesneleştirerek çözümlenmeye tekbül eden bu analiz düzeyinde yazarın etkin olması beklenir.

Bourdieu'nün otobiyografi kavramına mesafeli duruşunun bir nedeni biyografik yanılısamadır. İnsanlar gündelik yaşamlarının bütününde aynı kimliği sürdürdüklerini ve bir kimlik bütünlüğü içerisinde davrandıklarını düşünürler. Biyografiye konu olan özneler için de geçerli olan bu durum bir *illusion*dan ibarettir. Oysa insan kimliği gündelik akışta, özellikle dönemsel olarak durmaksızın yapılandırılmaktadır. Devamlılık ve tutarlılık arz eden bütüncül yaşam hikâyeleri, özneler kendi varlıkları ve eylemleri üzerine düşünmedikleri için büyük yanılısamalar içerir. Bireyler, toplumsal otonomiye ulaşmadığı takdirde kendi kendini analiz edebilme kabiliyetlerini geliştiremezler. Bununla birlikte eylem halindeyken toplumsal dünyanın kurallarını ve anlam sistemini deforme edebilecek bir düşünüm geliştiremezler. Gündelik akışın olağan yapısından ileri gelen bu durum, bir kırkayağın kendi ayakları üzerine düşünmeyişiine benzer. Kırkayağın, ayaklarının her biri üzerine düşünüm geliştirdiğini varsaydığımızda pek tabii olarak ayaklarının kontrolünü kaybedeceğini ve yürümesinin zorlaşacağını tahmin edebiliriz. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi bireyler de kendileri üzerine yazarken dahi basit bir olay aktarımının ötesine geçemeyebilir ve böylelikle neyi nasıl ve niçin yaptıklarını, yaşam öykülerini niçin yazıya geçirdiklerini, biyografi yazarak ne yapmak istediklerini etraflıca analiz edebilecek bir düşünüme sahip olmayabilirler.

Anlatıyı yorumlayabilmenin ön koşulu kişinin öyküyle mesafelenmesi, aktarım nesnesi hâline getirdiği olaylar ile “ne yaptığı” üzerine düşünmesidir. Bu esnada otobiyografinin konusu olan hafızanın nesnelere ile benlik nesnelere arasında bir çakışma söz konusu olur. Örneğin beyan edicinin hafızasında hayret deneyimi vardır ancak onu yazıya aktardığında aynı deneyimi yinelemesi gerekmez. Bununla birlikte mutluluk veren bir ânın geri getirilebilmesi için yeniden mutlu olunması şart değildir. Düşünümsellik, her an eylem halinde olan ben ile hafıza arasında bir bağ oluşturur ve yazar, hafızanın nesnelereyle birlikte kendi konumunu da değerlendirmeye başlar. Böylelikle benlik, dışsal gerçekliğiyle yüzleşmek üzere bütününe varır. “İster bilişsel, ister pratik, isterse duygusal alanlarda olsun, hiçbir yaşam deneyiminde, öznenin kendisini deneyiminin nesnel hedefi olarak belirlemesi ediminden daha bütünsel bir katılım yoktur.”¹⁰ Düşünümsellik ilkesinde açığa çıkan bu bütünsel katılım, yazma eyleminin pratik işlevini açığa çıkaran önemli bir aşamadır. Özneyi kendi deneyimine karşı duyarsız bırakmayan bu pratik aracılığıyla, ortaya konulan metin işlevsel kılınmakta ve yanılısamadan uzaklaşmaktadır.

Yanılsamanın kaynağı, “ilk görüş” (*vision*) ile “âlimane görüş” arasında kurulamayan mesafede belirir.¹¹ Aşına olunan yaşam, bütüncül olarak algılanır. Anlatıcının öznel beklentileri vardır ve bu beklentilerin nesnel bir zemin bulması, bir başka gözle incelemeyi gerekli kılar. Bu

¹⁰ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan (İstanbul: Metis, 2020), 114.

¹¹ Bourdieu, *Bir Otoanaliz İçin Taslak*, 81.

Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieücü “Düşünümsellik”

noktada yanılmayı açığa çıkaran ve üzerine gitmeyi kolaylaştıran düşünümsellik pratiğinde öznelliğin tam anlamıyla dışlanmadığını vurgulamak gerekir. Bourdieu, “daha üst bir nesnellik seviyesine ulaşmalıyız, öznelliğe alan açabilecek daha üst bir seviyeye”¹² der ve nesnellik çabası esnasında biyografinin öznel yönlerini törpülemeyi reddeder. Otoanaliz olarak adlandırdığı pratik, aktörün kendi bilişsel yapısını resmetmeye ve kendi tasnif sistemi aracılığıyla hangi stratejilere yöneldiğini, bu stratejileri hangi arka plan ve yatınlıklar vasıtasıyla öğrendiğini göstermeye yarar. Birey buradan hareketle biyografik anlatı ile kendisini hangi konuma yerleştirdiğini ve ne tür kazançlar elde ettiğini de görme imkânı elde eder. Sosyolojik bir pratik olarak anlatı üzerine çalışmak, bireylerin tasnif sistemlerini deşifre etme imkânı barındırır. Böylelikle “öznel beklentilerle nesnel şanslar”¹³ buluşur ve biyografi, öznenin bakışları ve yorumlarını içermesine rağmen epistemik ve nesnel bir zemin bulur.

Biyografilerin İşlev ve Yaptırımları

Yazarı biyografi yazmaya iten nedir? Biyografi yazarının, metin aracılığıyla kendi varoluşunu ifade etmenin ötesinde kendisini belirli bir sanat alanına yerleştirdiği ve böylece bir konum elde ettiği göz ardı edilmemelidir. Bourdieu’nün biyografiyi “yanılsama” olarak adlandırmasının arka planında bu durum yer alır. O, metnin anlamını kavramak yerine metni işlevine göre değerlendirir. Kültür üretim alanına katkı sunan biyografiler, -bir şey- yapmaktadır. Bu yaptırım, biyografi metinlerinin kim için yazıldığı ve ne işe yaradığı (işlevi) üzerine düşündürür ve biyografilerin nasıl bir dolaşım izlediğini ortaya koymaya yönelir. Bourdieu’ye biyografinin işlevselliğini düşündüren, anlatının yapaylığı ve biçimlendirilerek okura aktarılmasıdır. Çünkü bu haliyle biyografi, itibar kazancı ve daha yüksek bir konuma sıçrama aracına dönüşebilmektedir. Anlatı, sanat alanının ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir biçimde uyarlandığı için sahtedir. Tıpkı izleyicisinin nabzını tutan sanatçı gibi yazar da okurun reflekslerini takip etmektedir. Biyografilerin toplumsal yaptırımını örneklemek için şu değerlendirme sunulabilir: “Modern biyografiler, şairlerin yüksek ideallerine, maneviyatlarına, ideolojik bağlılıklarına ve kamu hizmetlerine ve tabii ki destansı edebî başarılarına ayrıcalık tanıdı.”¹⁴

Otobiografinin gerçek öznesi, yazar, okurun karşısında seyredilen olduğunun farkında kalem oynatır. Böylelikle yazar ile yaşam öyküsü arasında bir sınır çizilir ve bu sınır, kimliğin parlatılmasını sağlar. Bu yönüyle biyografi yazarı, sosyal ve kültürel statüsünde kazanç veya kayıplar yaratır. Bu durumla ilgili olarak Karen Jund tarafından kaleme alınan *Writing The Lives of Painters: Biography and Artistic Identity in Britain 1760-1810* adlı metinde konu edilen

¹² Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, 39.

¹³ Ökten, “Cezayir Deneyiminin Pierre Bourdieu’nün Sosyolojik Tahayyülüne Etkileri: Bilimsel Bir Habitusun Doğuşu,” 3.

¹⁴ Kevin Sharpe ve Steven N. Zwicker, *Writing Lives Biography and Textuality, Identity and Representation in Early Modern England* (Oxford: Oxford University Press, 2008), 5.

ressamlar örnek verilebilir. Biyografi aracılığıyla sanatsal kimliğin nasıl inşa edildiğine odaklanan metinde, Britanya'nın 1760 ve 1810 yılları arasındaki elli yıllık zaman dilimi konu edilir. Belirtilen tarihsel süreçte sanatsal kimliğin nasıl bir dönüşüm yaşadığını açıklarken dönemdeki ressamın sosyal ve kültürel statülerini şekillendiren biyografi yazım pratiği irdelenir. Kitapta ileri sürülen tezlerden biri ressamın tıpkı İngiliz hükümdarları, politikacılar, yazarlar ve aktörler ile diğer kamuya mal olmuş şahsiyetlerde olduğu gibi ticari biyografinin alanına dâhil olduğu yönündedir. Jund'a göre ressamın artık zanaatkâr değil sanatçı olarak tanımlanmalarının arka planında otobiyografileri yer almaktadır. İleri sürülen bu tez biyografi yazımının kimlik dönüşümüne kapı araladığını ve sosyal, iktisadi ve politik kazanımlar sağladığını göstermektedir. Öyleyse otobiyografinin konusu, öznenin toplumsal dünyadaki belirlenmiş konumuyla yakından ilgilidir.

Bu çalışmada işlev ve yaptırımları göz önüne alındığında biyografilerin üçlü analiz katmanıyla ele alınabileceği ileri sürülmektedir. Yaşam yazımı (*life writing*)¹⁵ türünü de dahil ettiğimizde biyografide esas anlatı, tanıklığın ortadan kalkmasıyla işleme uğramaktadır. Çünkü “tanıklık, beyan edici hafızaya anlatsal bir devamlılık kazandırır.”¹⁶ Beyan edici (yazar), yaşam öyküsü üzerinde kalem oynatırken anlatı safiyetini yitirerek yazarın görüş (*opinion*) ve erdemlerine (*virtues*) karışmaktadır. Böylelikle metin, tarafgirlikleri de muhteva etmektedir. Otobiyografide ise yazar, kendi yorumlayıcı şemasını yansıtmakla birlikte yaşamı hakkında neyi göstereceğine dair otoritedir. Metin, yazarın *doxasından*¹⁷ sıyrılabilecek bir değerlendirme içermediğinde okur gösterilene odaklanır. Bu sayede yazarın dâhil olduğu dünyanın kuralları referans noktası olmaktan çıkar ve onun biricik dünyasıyla karşı karşıya kalır. Biyografi yazım pratiğinin işlevsel niteliği tarihselleştirme ve edebîleştirme ötesinde psikanalitik ve sosyolojik katmanlarda bilgi sunmaya yöneliktir. Ancak her iki işlevsel analiz katmanı da yazarın sorumluluk alanında olan nesneleştirerek çözümlemeye tekabül etmez. Biyografik metnin psikanalitik işlevin yanı sıra sosyolojik analiz açısından da ele alınabilmesi nesneleştirme çözümleme aracılığıyla mümkündür. Nesneleştirerek çözümleme, biyografinin işlevsel katmanlarından üçüncüsü olarak tanımladığımız otoanaliz (*self-analysis*) ile mümkündür. Otoanaliz, sosyolojik analiz üzerinde yükselir ancak yazar unsurunu dikkate alarak düşünömsellik (*réflexivité*) pratiğine yaslanır.

Bourdieu'ye göre, “Anlamak, kişinin biçimlendiği alanı anlamaktır.”¹⁸ Yazar yaşam öyküsünü, öykünün biçimlendiği toplumsal dünyadaki ilişkiler ağına gömülü bir biçimde aşinalık

¹⁵ Caine, *Biyografi ve Tarih*'te şu tanımlamaya yer verir: “Yaşam yazımı belirli bir edebî biçim oluşturmaktan çok, yalnızca günlükler, anılar, mektuplar, otobiyografi ve biyografiyi değil, gezi yazısı ve aslında benliğin inşasını içeren başka herhangi bir yazı biçimi de dâhil olmak üzere, bireysel bir yaşamı kaydeden ya da açıklayan birçok farklı yazım türünü kapsayan geniş bir kategoridir”, 91.

¹⁶ Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 189.

¹⁷ Burada yazarın kendi deneyimlerine bağlı olarak metne yaklaştığını vurgulamak amacıyla gerçeğin bir bölümüne dair yorum, sanı veya kanaat anlamına gelen *doxa* ifadesi tercih edilmiştir. Antik Yunan'dan bu yana kullanılan felsefe terimi, çalışmamızda şu anlamda kullanılmaktadır: *Doxayı* oluşturan, zihinlerimize yerleşik olan fikrisabitlerdir.

¹⁸ Bourdieu, *Bir Otoanaliz İçin Taslak*, 4.

Yaşam Öyküsünün Uysallığına Karşı Bourdieücü “Düşünümsellik”

içerisinde kavrar. Biyografi metinleri, işte bu ilişkiler ağını yansıtmaktadır ve bu ağ içerisinde belirli işlevler taşır. Otobiyografide kişi, özerk bir özne olarak kendi hayatını kalem alıyor gibi görünse de oldukça karmaşık ilişkiler ağındadır. Bu dolaşık ilişkileri ayıklar ve okurun karşısına çıkarırken uygun ve kullanışlı malzemeler bulur. Zira okur ile beraber bir yığın norm, kural ve yasanın bağlayıcılığı altındadır. Bu bağlamda yazar, ben’i temsil ediyor ise okur, ötekidir ve her ikisi birden, Bauman’ın “ahlaklı oluşturan ikili”sine¹⁹ tekabül eder. Öyle ki yazar karşısında okur, “önemli öteki”ye tekabül etmektedir. Önemli öteki, yazarın benliğini sunarken “hesaplaşmak, teslim olmak, çatışmak veya güreş tutmak zorunda olduğu”²⁰ kimselerdir. Yaşam öyküsünün rahatsız ediciliği, çatışma ve hesaplaşma zorunda kalınan okura ulaşmadan törpülenmektedir. Bu noktada düşünümsellik (*réflexivité*), hem biyografinin konusu olan kişilerin hem de yazarın bizatihi kendisinin biçimlendiği alanı anlama ve açıklama açısından önemli bir pratiktir.

Sonuç

Biyografik metinler benlik sunumunun ötesinde, bireylerin atomize hâllerini ve biricik kimliğini parlatmanın dışında toplumsal işlevlere de sahiptir. Biyografiler, işlevsel açıdan psikanalizle kesişmekte ve ikinci bir düzey olarak sosyolojik analize kapı aralamaktadır. Biyografilerin muhtevastındaki bir diğer analiz katmanı olan ve sosyolojik analiz zemininde yükselen otoanaliz (*self-analysis*) ise bu çalışmada bir nesneleştirerek çözümleme pratiği olarak sunulmuştur. Bu sayede Bourdieücü anlamda otobiyografik yanılısama problemini aşma yönünde bir biyografi yorumlama yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bourdieu’nün kavram setinde yer alan düşünümsellik (*réflexivité*) bu çalışmada biyografi yazım pratiğiyle birlikte değerlendirilmiştir. Bu noktada yazarın konumunu, seçimlerini, yargılarını, sabit fikirlerini (*doxa*), görüşlerini (*opinions*) ve erdemlerini (*virtues*) biçimlendiren toplumsal yapı hakkında fikir sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yazarın yatkınlık ve eğilimlerini de metinle beraber düşünmeyi teklif eden bu çalışmanın temel tezi, günümüzde benlik vurgusunun öne çıkmasıyla kısırtıcılığı törpülenen ve ikincil çıkarılara hizmet eden biyografilerin ancak sosyolojik analiz ve oto-analiz aracılığıyla nesnel metinler hâline gelebileceği ileri sürülmektedir. Nesneleştirerek çözümlemeye tekabül eden bu biyografi yorumlama biçiminde yazarın, kendisini ve başkalarını rahatsız etme pahasına etkin bir düşünümsellik sergilemesi, anlatıyı yorumlayabilmenin ön koşulu olarak öyküyle mesafelenmesi ve aktarım nesnesi hâline getirdiği olaylar ile “ne yaptığı” üzerine yorum üretebilmesi gerekmektedir.

¹⁹ Z. Bauman’ın *Postmodern Etik* adlı metninde temellendirilen bu ifade ile ahlakî eylem, ilişkiyel nitelikte ele alınmaktadır.

²⁰ Zygmunt Bauman ve Rein Raud, *Benlik Pratikleri*, çev. Mehmet Ekinci (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 66.

Kaynakça

- Bauman, Zygmunt. *Postmodern Etik*. Çeviren Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Bauman, Zygmunt ve Rein Raud. *Benlik Pratikleri*. Çeviren Mehmet Ekinci. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bourdieu, Pierre. *Bir Otoanaliz İçin Taslak*. Çeviren Murat Erşen. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2012.
- Bourdieu, Pierre ve Loic Wacquant. *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Çeviren Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Bourdieu, Pierre. *Sosyoloji Meseleleri*. Çeviren Filiz Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin ve A. Sümer. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016.
- Caine, Barbara. *Biyografi ve Tarih*. Çeviren Müge Sözen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- De Certeau, Michel. *Tarih ve Psikanaliz*. Çeviren Ayşegül Sönmezay. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Durkheim, Émile. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. Çeviren Cemal Bali Akal. Ankara: Dost Kitabevi, 2012.
- Goodman, Jane E. ve Paul A Silverstein. *Bourdieu in Algeria: Colonial Politics, Ethnographic Practices, Theoretical Developments*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2009.
- Öğütte, Vefa S. ve Güney Çeğin. *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin 'Sınıf'la İmtihanı*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010.
- Ökten, Nazlı. "Cezayir Deneyiminin Pierre Bourdieu'nün Sosyolojik Tahayyülüne Etkileri: Bilimsel Bir Habitusun Doğuşu." *Sosyoloji Dergisi* 25 (2012): 1-30.
- Ricoeur, Paul. *Hafıza, Tarih, Unutuş*. Çeviren M. Emin Özcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Sharpe, Kevin ve Steven N. Zwicker. *Writing Lives Biography and Textuality, Identity and Representation in Early Modern England*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Spivak, Gayatri C. *Madun Konuşabilir mi?*. Çeviren Emre Koyuncu. Ankara: Dipnot Yayınları, 2020.
- Tillyard, Stella. "Biography and Modernity: Some Thoughts on Origins." In *Writing Lives Biography and Textuality, Identity and Representation in Early Modern England*, edited by Kevin Sharpe and S. N. Zwicker, 29-35. Oxford: Oxford University Press, 2008.